

SEMSEY, Viktória (ed.): NATIONAL IDENTITY AND MODERNITY 1870 – 1945. LATIN AMERICA, SOUTHERN EUROPE, EAST CENTRAL EUROPE. Budapest – Paris : Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary – L'Harmattan Publishing, 2019. 489 s.

Eva Palkovičová

V roku 2017 sa uskutočnila na Univerzite maďarskej reformovanej cirkvi Gáspára Károliho v Budapešti interdisciplinárna vedecká konferencia National Identity and Modernity 1870 – 1945, Latin America, Southern Europe and East Central Europe. Konferenčné príspevky doplnené ďalšími štúdiami vyšli v roku 2019 v zborníku s rovnakým názvom. Jednotlivé štúdie sa síce pohybujú v rámci vymedzenej témy – výskumu súvislostí národnej identity spoločnstiev s ich politickou, ekonomickou a kultúrnou modernizáciou, ale sú veľmi rôznorodé.

Široký záber knihy je daný rozmanitým geografickým ukotvením jednotlivých príspevkov. Podľa úvodných slov hlavnej editorky zborníka a organizátorky konferencie Viktórie Semsey bolo cieľom projektu prepojiť a konfrontovať regióny, ktoré sa vyznačujú istým oneskorením v ekonomickom rozvoji a tiež etnickou a kultúrnou diverzitou. Tieto faktory vplyvávajú na špecifickosť procesu formovania národných identít v Latinskej Amerike, Španielsku a stredovýchodnej Európe. Čítanie zborníka preto vyžaduje priebežné orientovanie sa v dejinách jednotlivých štátov a národov, na druhej strane je potom odmenou veľmi komplexný globálny pohľad na danú problematiku.

Zborník pokrýva dosť dlhé časové obdobie. Niektoré príspevky sa vracajú ešte ku kořeňom národných hnutí na konci 18. storočia, niektoré do diskusie vťahujú aj ich dôsledky viditeľné v nedávnej minulosti alebo dokonca

aj dnes. Časť príspevkov pritom mapuje vývoj v danom regióne na dlhšej časovej osi, čoho dôsledkom je niekedy určité skreslenie a zjednodušenie podmienené obmedzeným priestorom. Na tomto type príspevkov sú zvlášť zjavné podobnosti vo vývoji národných identít či mechanizmy, ktoré fungujú zákonito nezávisle od typu krajiny a jej kultúry. Takouto zákonitosťou je napríklad súvislosť medzi ekonomickou prosperitou a otvorenosťou spoločnstva voči iným kultúram a identitám, alebo z opačnej strany, súvislosť medzi ekonomickým úpadkom, stupňujúcim sa nacionalizmom a vznikom autoritárskych režimov. Spoločnou črtou formovania národných identít je napríklad aj vplyv odlišnosti vidieka a mesta, v ktorých asimiláciu či vyhraňovanie sa rôznych kultúr podmieňuje iný typ pracovnej činnosti, iné sociálne rozvrstvenie obyvateľstva, jeho religiozita či sociálne správanie.

Pri čítaní sa však zreteľne rysujú aj špecifické črty jednotlivých etnických, jazykových a kultúrnych spoločnstiev i štátov. Východisko formovania španielskej národnej identity, ktorá v sebe obsahuje stopy zániku veľkej ríše, kolonializmu či frankistického režimu, je iste odlišné od obdobného procesu na území dnešného Rumunska, ktoré vznikalo spojením viacerých území aj etník, vyhraňovalo sa voči iným, politicky silnejším susedom a nemohlo pritom argumentovať svojou slávnou minulosťou. Neporovnateľná je tiež situácia národa, ktorého

vznik vystihuje tzv. „melting pot theory“ alebo teória kultúrneho pluralizmu, ako v prípade Argentíny, a menšinového etnika, ktoré sa najskôr kultúrne a neskôr politicky vyhranujú voči majoritnému národu v rámci jedného štátu, ako v slovenskom prípade.

Ďalším aspektom zborníka je rozmanitá výskumná perspektíva jednotlivých štúdií. Kým niektoré vysvetľujú procesy formovania moderného národa na príklade vybraného etnika či dnešného štátu, v iných si autori a autorky vybrali špecifický historický problém či zaujímavosť, jednu osobnosť a jej dielo, jeden literárny žáner či konkrétne periodikum, ktoré dobre ilustruje skúmaný problém.

Príspevky sú rozdelené do dvoch skupín: jedna skupina sa venuje primárne historickým a sociologickým súvislostiam diskutovaných tém a druhá sa zameriava na kultúru a literatúru. Obe časti sú potom rozdelené regionálne, na čom vidno istú pochopiteľnú disproporciu: najväčší počet príspevkov (dvanásť) sa venuje maďarským dejinám a kultúre, v priestore dnešného Rumunska sa pohybujú štyri štúdie, slovenskej kultúry sa týkajú štyri štúdie, španielskymi dejinami sa zaoberajú štyri štúdie, jeden text sa venuje Poľsku, jeden Chorvátsku a osem Latinskej Amerike. Zborník vyšiel v angličtine, iba tri príspevky sú publikované v španielčine.

Situáciu v štátoch Latinskej Ameriky približujú Hernán Otero, Francisco Quiroz Chueca, María Elisa Alonso, Tomás Abraham, Elda González Martínez, Izaskun Álvarez Cuartero a Sebastián Hernández Toledo. Pre slovenského čitateľa môže byť konfrontácia domácej (európskej) skúsenosti s juhoamerickou skúsenosťou veľmi zaujímavá a podnetná. V druhej polovici 19. storočia sa štáty Latinskej Ameriky postupne stabilizujú do podoby nezávislých moderných štátnych útvarov. Kľúčovým prvkom pri formovaní ich národnej identity je masová imigrácia z Európy, ale aj z Afriky, z ktorej postupne, približne od prelomu storočí, vyplynula nutnosť stanoviť si, akými spôsobmi sa dajú integrovať obyvatelia jedného štátu aj do jedného národa. Typickým príkladom takéhoto štátom riadeného integračného procesu je regulácia vzdelá-

vania: v Argentíne sa od konca 19. storočia postupne v základných školách nahrádzajú etnické jazyky španielčinou, rozširuje sa sieť štátnych škôl a zvyšuje sa počet argentinských učiteľov aj v etnických školách (H. Otero). Zaujímavý je aj prípad Brazílie, ktorá síce počas 19. storočia vítala prisťahovalcov ochotných pracovať na kávových plantážach, ale v priebehu 20. storočia už obmedzovala skupiny, ktoré predstavovali potenciálne ohrozenie ekonomického rastu (telesne či duševne postihnutých, nevidiacich či ľudí starších ako 60 rokov), ale mohli narušiť aj proces homogenizácie obyvateľov Brazílie (určenie kvót pre jednotlivé národnosti, pričom preferovanými skupinami boli Portugalci, Taliani či Španieli, počas druhej svetovej vojny zamedzenie vstupu Japoncov a Nemcov, ako vysvetľuje E. González Martínez).

Vzťahy medzi sociálnou štruktúrou obyvateľstva, ekonomikou a národnou identitou sa pritom skladajú do viac-menej sa opakujúceho modelu. Ekonomický rast, rozširovanie strednej vrstvy a jej politická angažovanosť sú cestou rozpúšťania starých identít v prospech novej, kým ochudobňovanie obyvateľstva a izolácia národnostných skupín v mestských getách alebo na odlahlom vidieku vedie práve k lipnutiu na svojej pôvodnej identite a kultúre, a následne aj k rôznym, viac či menej represívnym nacionalizačným kampaniam zo strany štátu (E. González Martínez, T. Abraham, H. Otero, M. E. Alonso, I. Álvarez Cuartero).

Ťažkosti jednotlivých štátov Latinskej Ameriky pri hľadaní národnej identity svojich obyvateľov spôsobuje okrem vyššie spomenutej heterogenosti prisťahovaných skupín obyvateľstva aj nutnosť vyrovnáť sa s koloniálnou minulosťou, nájsť pre ňu uspokojujúce miesto v národnom príbehu, ako aj nutnosť akceptovať a integrovať do sociálnej štruktúry pôvodných obyvateľov. Formovanie „čičanstva“ v esejistike začiatku 20. storočia sleduje S. Hernández Toledo, „kubánskosť“ situuje medzi španielsky kolonializmus, washingtonský nátlak a všeobecný pocit neistoty I. Álvarez Cuartero. Rôzne koncepcie peruánskej identity vychádzajúce buď z vďačnosti kolonizátorom za prinesenie kul-

túry, alebo z odmietania tejto časti peruánskej histórie vysvetľuje F. Quiroz Chueca.

Štyri príspevky (Javier Moreno Luzón, Julio Ponce Alberca, Guillermo Marín, Santiago Pérez Isasi) z rôznych uhlov predstavujú Španielsko ako mnohonárodnostný štát, ktorý sa od druhej polovice 19. storočia vyrovnáva s rozpadom svojho koloniálneho impéria a z toho prameniacim „diskurzom zlyhania“ a melanchóliou, aby potom medzi rokom 1876 a dnešnou demokraciou prestál päť režimov, tri ústavy, jednu občiansku vojnu a dve diktatúry (J. Ponce Alberca). Identita obyvateľov Španielska pritom vždy kolísala, a vlastne dodnes kolíše, medzi centralistickými tendenciami a regionalizmom. V prospech centralizmu a jednotnej španielskej identity sa argumentovalo pomocou historických, aj keď často účelovo interpretovaných faktov (napríklad reconquista ako ochrana európskeho kresťanstva pred moslimskou inváziou, povstania proti Habsburgovcom alebo Napoleonovi ako dôkaz španielskej jednoty) alebo kultúrnych fenoménov (Don Quijote ako reprezentant španielskej literatúry, 12. október ako Deň Španielska, štátny sviatok ako dôkaz slávnej minulosti). Francova diktatúra však zanechala na tejto koncepcii negatívny odtieň. Regionálne nacionalizmy sa objavili koncom 19. storočia ako dôsledok oslabenej pozície štátu po strate kolónií a tiež vďaka stúpajúcej ekonomickej prosperite jednotlivých regiónov. Tieto koncepcie zosilneli opäť po roku 1914 a tiež po Francovej smrti v roku 1975. Inou identitou, ktorá sa objavila začiatkom 20. storočia, je iberianizmus, o ktorom píše vo svojej štúdií S. Pérez Isasi (pre slovenské literárno-vedné prostredie môže byť zaujímavé, že pri výklade povahy iberských štúdií sa autor opiera o pojem medziliterárnosti Dionýza Ďurišina).

Najväčší priestor v zborníku patrí príspevkom o maďarských dejinách a kultúre (Csaba Dupcsik, István Bobay, Viktória Semsey, Ákos Kárbin, Petra Balaton, Ildikó Sz. Kristóf, Dávid Kovács, Tamás Bubnó, Eszter Tarjányi, Tibor Gintli, Mónika Pilkhoffer, Alexandra M. Szabó). Proces formovania maďarskej národnej identity prechádzal v 19. a 20. storočí rôznymi fázami:

najskôr sa za nositeľku „maďarskosti“ považovala aristokracia, pri ktorej bola etnická príslušnosť jej reprezentantov irelevantná a opiera sa o pôvod, majetok, životný štýl a hodnoty. S postupujúcou ekonomickou modernizáciou aj politickou liberalizáciou sa k faktickému vplyvu a moci dostala aj meštianska vrstva, u ktorej kľúčovú rolu zohrával najmä majetok a lojalita k uhorskému štátu. Rozmanité etnicko-jazykové pozadie obyvateľov Uhorska sa potom ku koncu 19. storočia čoraz vypuklejšie objavuje ako problém, ktorého riešenie si vyžiadalo rôzne ekonomické či sociálne opatrenia.

Kým príspevok C. Dupcsika ponúka prehľad maďarských nacionalistických stratégií a ich ideologických východísk, ako aj výklad teórií nacionalizmu (konštruktivizmus verzus esencializmus) a ich aplikácie na rôzne národy a štáty, ostatné príspevky sledujú rôzne manifestácie týchto stratégií v politickej či kultúrnej praxi: príkladom môžu byť agrárne reformy v periférnych oblastiach Uhorska, ktoré mali podporiť ekonomiku, a tým aj lojalitu a pocit národnej spolupatričnosti (P. Balaton), alebo recepcia španielskych revolučných udalostí z rokov 1867 – 1873 a ich vplyv na rozširovanie republikánskych myšlienok v dobovom politickom diskurze (V. Semsey).

Priestorom na vyjasňovanie otázok národnej identity je aj umenie: literárny žáner anekdoty je podľa E. Tarjányi v maďarskej literatúre špecifický práve preto, že sa v ňom pomocou humoru a irónie upevňuje pocit národnej spolupatričnosti a pozitívny obraz maďarského spoločenstva. Stať T. Gintliho zase upozorňuje na fakt, že v literatúre pretrvávala nostalgia za stratou aristokratických hodnôt a životného štýlu omnoho dlhšie a intenzívnejšie ako v spoločenskej praxi. Mozaiku maďarskej identity dopĺňajú aj romány Bélu Zsolta, v ktorých sa postavy musia vyrovnávať s ťažkosťami svojho židovského pôvodu (A. M. Szabó). Otázka špecificky národného sa na prelome storočí objavuje aj v architektúre, a to napríklad v tvorbe Ödöna Lechnera alebo Dušana Jurkoviča (autorka príspevku o architektúre M. Pilkhoffer, žiaľ, uvádza chybný údaj, že okrem Spolkové-

ho domu v Skalici sa všetky Jurkovičove diela nachádzajú mimo územia Slovenska).

Príspevky týkajúce sa rumunských dejín (Eugen Stancu, Gábor Egry, Béla Makkai, Victor Neumann) naznačujú veľmi zložitú sieť súvislostí a vzťahov medzi rumunskou identitou a etnickou, jazykovou, kultúrnou, sociálnou a ekonomickou rozmanitosťou jednotlivých regiónov, ktoré tvorili Rumunské kráľovstvo pred prvou svetovou vojnou a po nej. Problematické – a výskumne produktívne – sa javia napríklad vzťahy medzi domácim obyvateľstvom a maďarskou menšinou, do ktorých sa premietol rôznych sociálny a kultúrny status týchto skupín, ako aj fakt, že rumunská menšina v Maďarsku podliehala silnému asimilačnému nátlaku.

Ako ukazuje príspevok Hrvoje Volnera, chorvátsku národnú identitu v priebehu dlhého 19. storočia formovala podobná sieť súvislostí a vzťahov ako v prípade Rumunska: konflikty medzi starou nobilitou a novou priemyselnickou buržoáziou, inonárodné a vzdialené vládnuce centrum, rôzna jazyková a náboženská príslušnosť obyvateľov. Panorámu problémov národnej identity na periférnych, hraničných a politicky nestabilných územiach dopĺňa aj pohľad Andrey Schmidt na poľské Kresy, ktoré dodnes predstavujú pre Poľsko páľčivú a citlivú otázku.

Slovenskú kultúru prezentujú príspevky Ivany Taranenkovej, Dagmar Kročanovej, Csabu Horvátha a okrajovo aj spomínaný príspevok M. Pilkhoffer. Obe slovenské vedkyne rešpektujú zahraničného recipienta a prinášajú zrozumiteľný prehľad spoločensko-kultúrnych otázok a ich umeleckých riešení vo vybranej oblasti umenia v istom období. I. Taranenkova sumarizuje literárnu situáciu na prelome 19. a 20. storočia. Tú charakterizuje napätie medzi dvoma rozdielnymi tendenciami – Vajanského koncepciou vysokého umenia, ktoré má v sebe spájať Boha, pravdu a krásu a vedome nadväzujú na projekt národného obrodenia, a prítomnosťou melanchólie, idylickosti a nostalgie v literárnych textoch, ktoré nakoniec produktívne privedú slovenskú literatúru od explicitnej úlohy upevňovať národnú identitu k modernému umeleckému výrazu.

D. Kročanová predstavuje paradoxnú situáciu novovzniknutého Slovenského národného divadla, ktorú dobre vystihuje prispôbený termín Benedicta Andersona „imagined theatre“. Národnoreprezentatívna inštitúcia vznikla totiž vo viacjazyčnej Bratislave skôr z presvedčenia vládnucich elít o užitočnosti takejto inštitúcie pre budovanie slovenskej národnej identity, ako z potrieb reálne prítomného publika. Literárny príspevok Cs. Horvátha porovnáva literárnu reprezentáciu mesta Košice v dielach Dušana Šimka a Sándora Máraia a potvrdzuje tým fluentnosť kategórie národnej identity.

Pri čítaní jednotlivých príspevkov sa pripomína téza Benedicta Andersona, že nacionalizmus od čias osvietenstva prebral úlohu náboženstva, ktoré človeku poskytovalo vieru, že jeho činy a obete slúžia niečomu väčšiemu, trvalejšiemu, niečomu, čo ho presahuje. Národ sa podľa B. Andersona stal hodnotou, ktorá dokáže jednotlivca motivovať aj k rozhodnutiam, ktoré môžu mať nielenže negatívny dosah na jeho každodenný život, ale ho môžu o život aj celkom obráť. Anachronickosť takehoto chápania národa je len zdanlivá: národné cítenie sa stále znovu vynára ako emocionálne pôsobivý argument, ktorý na jednej strane reaguje na prirodzenú ľudskú túžbu po nesmrteľnosti, ale tiež často pokrivuje pohľad ľudí na historické i súčasné udalosti a kultúrne fenomény. Autori a autorky zborníka pristúpili k téme národnej identity s vedomím jej komplexnosti a nejednoznačnosti, ale aj spoločenskej aktuality a závažnosti.

Mgr. Eva Palkovičová
Ústav slovenskej literatúry SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: Eva.Palkovicova@savba.sk